

| επιστ. επιμ. |
Αργύρης Οικονόμου | Νομικός σύμβουλος ΔΕΗ ΑΕ

Compliance & Ethics

Κανονιστική & Δεοντολογική Συμμόρφωση Επιχειρήσεων

Μ. Αλλαμανή, Εταίρος, ZEYA ΔΕ

Ι. Αψούρης, Γενικός Διευθυντής
Νομικών Υπηρεσιών ΕΛΠΕ

Ε. Βουλγαρίδης, Διευθυντής Διεθνών
Νομικών Υποθέσεων, TITAN ΑΕ

Α. Γκουτζίνης, Εταίρος, Shearman & Sterling

Π. Δασμάνογλου, Γενικός Διευθυντής Κανονιστικής
Συμμόρφωσης & Εταιρικής Διακυβέρνησης, ΕΤΕ ΑΕ

Γ. Κουνάδης, Δικηγόρος, LLM Finance, MSc, Deloitte

Γ. Λαζαράκος, ΔΝ, Δικηγόρος, τ. αν. μέλος της ΑΠΔΠΧ

Β. Λαζαράκου, ΔΝ, Δικηγόρος, τ. Αντιπρόεδρος ΕΚ

Α. Μικρουλέα, Αν. Καθηγήτρια ΕΚΠΑ, Δικηγόρος

Β. Μοιράγια, Compliance Officer,
Hellas Capital Leasing SA, Μέλος ΔΣ ΣΕΚΑΣΕ

Α. Μολίνου, Senior Legal Counsel SEE, GE Healthcare

Φ.-Α. Μουρατιάν, Δικηγόρος ΔΕΗ ΑΕ

Ε. Μπουρτζάλας, Εταίρος, BIRD & BIRD LLP

Α. Οικονόμου, Νομικός σύμβουλος ΔΕΗ ΑΕ

Α. Παπαγγελιοπούλου, Νομική σύμβουλος NOKIA GR

Ο. Παπαδόγιαννη, Νομική σύμβουλος Coca-Cola Ελλάς ΑΕ

Β. Τσεκρέκος, Head of Compliance TXS

Α. Χειμώνα, Δικηγόρος, Shearman & Sterling

NΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Compliance & Ethics

Κανονιστική & Δεοντολογική Συμμόρφωση Επιχειρήσεων

Compliance & Ethics

Κανονιστική & Δεοντολογική Συμμόρφωση Επιχειρήσεων

ISBN 978-960-622-370-9

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Εκδοτική Επιμέλεια:	Κωνσταντίνος Βαρσάνης
Art Director:	Νεκταρία Καπογιάννη
Υπεύθυνος Παραγωγής:	Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία:	Γιάννης Δεδούσης
Παραγωγή:	NB Production AM081217M23

NOMIKH BIBLIOTHKH

Μαυρομυχάλη 23, 106 80 Αθήνα

Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819

<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

Αθήνα: Μαυρομυχάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521

Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212

Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600

Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

© 2018, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

Compliance & Ethics

Κανονιστική & Δεοντολογική Συμμόρφωση Επιχειρήσεων

Μ. Αλλαμανή , Εταίρος, ΖΕΥΑ ΔΕ	Α. Μικρουλέα , Αν. Καθηγήτρια ΕΚΠΑ, Δικηγόρος
Ι. Αψούρης , Γενικός Διευθυντής Νομικών Υπηρεσιών ΕΛΠΕ	Β. Μοιράγια , Compliance Officer, Hellas Capital Leasing SA, Μέλος ΔΣ ΣΕΚΑΣΕ
Ε. Βουλγαρίδης , Διευθυντής Διεθνών Νομικών Υποθέσεων, ΤΙΤΑΝ ΑΕ	Α. Μολίνου , Senior Legal Counsel SEE, GE Healthcare
Α. Γκουτζίνης , Εταίρος, Shearman & Sterling	Φ.-Α. Μουρατιάν , Δικηγόρος ΔΕΗ ΑΕ
Π. Δασμάνογλου , Γενικός Διευθυντής Κανονιστικής Συμμόρφωσης & Εταιρικής Διακυβέρνησης, ΕΤΕ ΑΕ	Ε. Μπουρτζάλας , Εταίρος, BIRD & BIRD LLP
Γ. Κουνάδης , Δικηγόρος, LLM Finance, MSc, Deloitte	Α. Οικονόμου , Νομικός σύμβουλος ΔΕΗ ΑΕ
Γ. Λαζαράκος , ΔΝ, Δικηγόρος, τ. αν. μέλος της ΑΠΔΠΧ	Α. Παπαγελοπούλου , Νομικός σύμβουλος NOKIA GR
Β. Λαζαράκου , ΔΝ, Δικηγόρος, τ. Αντιπρόεδρος ΕΚ	Ό. Παπαδόγιαννη , Νομική σύμβουλος Coca-Cola Ελλάς ΑΕ
	Β. Τσεκρέκος , Head of Compliance ΤΧΣ
	Α. Χειμώνα , Δικηγόρος, Shearman & Sterling

Με την ευγενική υποστήριξη:

Deloitte.

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Compliance & Ethics

A. Economou [ed.]

Abstract: This book represents the first publication in the greek jurisprudence which aims to procure its readers -not necessarily belonging to the legal profession- with a clear insight on the most important topics of an E&C program according to the international best practice. Its authors, corporate law lawyers, share not only their academic knowledge but also the on-the-field experiences they obtained, either as in house lawyers or as consultants of some of the largest corporations in Greece.

ISBN 978-960-622-370-9

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23 Mavromichali str., 106 80 Athens, Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

© 2018, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα.....	1
--------------------------	---

Κανονιστική συμμόρφωση και διεθνείς αγορές κεφαλαίου: εισαγωγική επισκόπηση	7
--	----------

Απόστολος Γκουτζίνης / Αγγελική Χειμώνα

I. Εισαγωγικά.....	7
II. Η κανονιστική συμμόρφωση υπό το πρίσμα των διατάξεων της Sarbanes-Oxley Act και της Dodd-Frank Act.....	10
III. Η αξιολόγηση της πιστοληπτικής ικανότητας ("credit rating") ως παράγοντας διαμόρφωσης της κανονιστικής συμμόρφωσης του εκδότη.....	15
IV. Τα καθήκοντα των αναδόχων, το τεκμήριο του νομικού ελέγχου ("due diligence defence") και η υποχρέωση δημοσιοποίησης ουσιωδών πληροφοριών στο ενημερωτικό δελτίο ("disclosure").....	19
V. Κανονιστική συμμόρφωση: οι οικονομικές καταστάσεις του εκδότη και ο ρόλος των ελεγκτών.....	23
VI. Επίλογος	28
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	29

Υποχρεώσεις εισηγμένων εταιρειών που απορρέουν από τη νομοθεσία της κεφαλαιαγοράς και έλεγχος συμμόρφωσης από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς.....	31
--	-----------

Βασιλική Λαζαράκου

I. Υποχρεώσεις νομοθεσίας κεφαλαιαγοράς και εποπτική αρχή.....	32
II. Εποπτεία και έλεγχος της συμμόρφωσης.....	47
III. Διαδικασία επιβολής μέτρων.....	52

IV. Επίμετρο.....	53
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	54

Η διακυβέρνηση του κινδύνου κανονιστικής συμμόρφωσης στον χρηματοπιστωτικό τομέα	55
---	-----------

Παναγιώτης Α. Δασμάνογλου

I. Ο ρόλος της κανονιστικής συμμόρφωσης στην εταιρική διακυβέρνηση των πιστωτικών ιδρυμάτων	56
II. Η σημασία της εσωτερικής διακυβέρνησης στην αποτελεσματική πρόληψη και διαχείριση του κινδύνου κανονιστικής συμμόρφωσης (compliance risk governance) - Οργανική και ψηφιακή διακυβέρνηση (functional and digital governance)	69
III. Πρόληψη και καταστολή των κινδύνων συμμόρφωσης κυρίως όσον αφορά στην εταιρική διακυβέρνηση και την αποφυγή νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες.....	74
IV. Πρόγραμμα πρόληψης και διαχείρισης του κινδύνου κανονιστικής συμμόρφωσης σε επίπεδο τραπεζικού ομίλου - Προκλήσεις από την εφαρμογή του νέου κανονιστικού πλαισίου.....	83
V. Επίλογος	86
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	88

Εσωτερικοί κώδικες δέουσας συμπεριφοράς εταιριών - Μια εισαγόμενη πρακτική με μέλλον	89
---	-----------

Όλγα Παπαδόγιαννη

I. Προοίμιο.....	90
II. Ορολογία.....	92
III. Σε ποιους απευθύνονται - Σχέση με άλλους Κώδικες	93
IV. Ο Σκοπός των Κωδίκων και οφέλη για τον Οργανισμό.....	97
V. Νομική ισχύς των Κωδίκων.....	103
VI. Περιεχόμενο των Κωδίκων συμπεριφοράς.....	107
VII. Επίμετρο.....	127
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	128

Η δωροδοκία και οι διεθνείς κυρώσεις - Βασικό νομικό πλαίσιο και πρακτικές συμμόρφωσης των επιχειρήσεων	129
--	-----

Ευστράτιος Βουλγαρίδης

I. Γενικά	131
II. Σύνοψη βασικού νομικού πλαισίου κατά της δωροδοκίας	138
III. Εταιρικό πρόγραμμα συμμόρφωσης	167
IV. Διεθνείς κυρώσεις	177
V. Διεθνείς εξελίξεις στον τομέα της διαφθοράς	187
VI. Τελικές σκέψεις	191
Ενδεικτική Βιβλιογραφία	192

Εσωτερικό σύστημα καταγγελίας δυσλειτουργιών (Whistleblowing)	193
--	-----

Αλεξάνδρα Μολίνου

I. Εισαγωγή	194
II. Νομοθετικό πλαίσιο	199
III. Θέματα προσωπικών δεδομένων	206
IV. Ενημέρωση σχετικά με το υφιστάμενο σύστημα καταγγελιών εσωτερικής δυσλειτουργίας	214
V. Φαινόμενα αντιποίνων	215
VI. Δικαιώματα καταγγελλομένου προσώπου	216
VII. Η διερεύνηση καταγγελίας εσωτερικής δυσλειτουργίας - Ενδεικτική διαδικασία	218
VIII. Εργατικά ζητήματα	224
IX. Επίλογος	226
Ενδεικτική Βιβλιογραφία	227

Η κουλτούρα της συμμόρφωσης: η υπεροχή του τύπου επί της ουσίας στο νομοθετικό πλαίσιο για τη διακριτική μεταχείριση και την παρενόχληση στον χώρο εργασίας	229
--	-----

Αντιγόνη Παπαγγελοπούλου

I. Εισαγωγή	229
-------------	-----

II. Η νέα τάση του ζητήματος στον χώρο εργασίας.....	232
III. Πρόληψη και διόρθωση μέσω της συμμόρφωσης.....	245
IV. Συμπέρασμα.....	255
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	258

Ο Γενικός Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και οι υποχρεώσεις συμμόρφωσης επιχειρήσεων και οργανισμών	261
---	------------

Γρηγόρης Λαζαράκος

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	262
II. Βασικές αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων και δικαιώματα των υποκειμένων	265
III. Υποχρεώσεις συμμόρφωσης επιχειρήσεων και οργανισμών	272
IV. Συμπερασματικές επισημάνσεις.....	280

Η άρση σύγκρουσης συμφερόντων - Στο πεδίο της διοίκησης και λειτουργίας των επιχειρήσεων.....	283
--	------------

Αργύρης Οικονόμου

I. Αντί εισαγωγή.....	284
II. Η εμφάνιση του όρου ιστορικά.....	286
III. Απόπειρες εννοιολογικής οριοθέτησης της σύγκρουσης συμφερόντων.....	288
IV. Συμφέρον, καθήκον ή/και ενδιαφέρον.....	291
V. Συνήθεις μορφές σύγκρουσης συμφερόντων ιδίως στο πλαίσιο των ανωνύμων εταιρειών.....	294
VI. Η άρση των συγκρούσεων υπό το πρίσμα της «νομιμοποίησης» των διαδικασιών και εμβάθυνσης της εμπιστοσύνης - Οι εταιρείες ως «πολίτες».....	296
VII. Η ειδικότερη ρύθμιση στο πλαίσιο των δημοσίων συμβάσεων.....	298
VIII. Περιπτωσιολογικά παραδείγματα.....	301
IX. Αντί επιμυθίου.....	304
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	307

Συμμόρφωση με το δίκαιο του ανταγωνισμού - Η προσέγγιση της εταιρικής διοίκησης στη συμμόρφωση με το δίκαιο του ανταγωνισμού	309
---	-----

Ευθύμιος Μπουρτζάλας

I. Εισαγωγή.....	310
II. Η ευθύνη της εταιρικής διοίκησης για τη συμμόρφωση της επιχείρησης με τους κανόνες περί ανταγωνισμού.....	311
III. Συνοπτική περιγραφή του σκοπού και των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας.....	312
IV. Η υιοθέτηση και η υλοποίηση στρατηγικής της επιχείρησης για τη συμμόρφωση με τους κανόνες περί ανταγωνισμού.....	319

Διαχείριση και βελτίωση της φορολογικής συμμόρφωσης - Managing and improving tax compliance	327
--	-----

Μαρίνα Αλλαμανή

I. Εισαγωγή.....	328
II. Οι κατηγορίες της φορολογικής συμμόρφωσης.....	331
III. Η διαχείριση της φορολογικής συμμόρφωσης από την πλευρά των κρατών μέσω των οδηγιών του ΟΟΣΑ και της ΕΕ & η εισαγωγή συστημάτων ανάλυσης κινδύνων κατά την επιλογή φορολογικών υποθέσεων προς έλεγχο στην Ελλάδα.....	333
IV. Το περιεχόμενο της φορολογικής συμμόρφωσης των εταιρειών στην Ελλάδα, οι σχετικοί κίνδυνοι από την ελλιπή συμμόρφωση, ενδεικτικές περιοχές φορολογικών κινδύνων εταιρειών που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, οι προκλήσεις υπό το πρίσμα των νέων εξελίξεων	339
V. Ο ρόλος του υπεύθυνου φορολογικής συμμόρφωσης (Tax Compliance Officer)	353
VI. Πρακτικές διαχείρισης & βελτίωσης της φορολογικής συμμόρφωσης.....	356
VII. Συμπεράσματα.....	362
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	363

Compliance και περιβάλλον	365
--	-----

Φιλοθέη-Άλκηστη Μουρατιάν

I. Εισαγωγικά.....	365
II. Δημόσιος εξαναγκασμός σε συμμόρφωση.....	367
III. Ιδιωτικός εξαναγκασμός σε συμμόρφωση.....	381
IV. Συμπερασματικά.....	395
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	397

Ζητήματα ευθύνης εταιρικών διοικήτων	399
---	-----

Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα

I. Διαχωρισμός μελών ΔΣ.....	400
II. Η υποχρέωση του ΔΣ προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρείας.....	403
III. Καθήκον επιμέλειας και διαχείριση κινδύνου.....	425
IV. Ευθύνη δυνάμει του άρθρου 98 ΠτΚ.....	458
V. Ποινική βάση ευθύνης - Αδίκημα της απιστίας.....	465
VI. Τελικές παρατηρήσεις.....	468
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	470

Ο Δικηγόρος ως Compliance Officer - Ρόλος, δεξιότητες, μέθοδοι, πρακτικά εργαλεία	475
--	-----

Βαγγέλης Τσεκρέκος / Βασούλα Μοιράγια

I. Ο ρόλος του Compliance Officer.....	477
II. Οι δεξιότητες του Compliance Officer.....	482
III. Το κατάλληλο προφίλ για το ρόλο του Compliance Officer.....	487
IV. Ο δικηγόρος ως Compliance Officer.....	491
V. Εργαλεία και μέθοδοι για την υποβοήθηση του δικηγόρου στο ρόλο του Compliance Officer.....	493
VI. Παραρτήματα.....	498
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	504

Από την εταιρική διακυβέρνηση στη «διακυβέρνηση» προϊόντος: οι νέες ρυθμιστικές απαιτήσεις διακυβέρνησης προϊόντων (product governance) και η ένταξή τους στο σύστημα εσωτερικού ελέγχου πιστωτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων επενδύσεων	505
--	-----

Γεράσιμος Κουνάδης

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	506
II. Διακυβέρνηση προϊόντων στα πιστωτικά ιδρύματα.....	507
III. Διακυβέρνηση προϊόντων στις επιχειρήσεις επενδύσεων	517
IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις.....	531
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	534

Προγράμματα δεοντολογίας και κανονιστικής συμμόρφωσης σε πολυεθνικές επιχειρήσεις	535
--	------------

Ιωάννης Α. Αψούρης

I. Εισαγωγή.....	535
II. Το θεσμικό - κανονιστικό πλαίσιο που επιδρά στη διαμόρφωση των προγραμμάτων δεοντολογίας και κανονιστικής συμμόρφωσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων	537
III. Σε τι διαφέρουν τα προγράμματα κανονιστικής συμμόρφωσης πολυεθνικών επιχειρήσεων από αυτά εταιρειών που λειτουργούν σε μόνο μια εθνική αγορά;.....	544
IV. Αντί επιλόγου.....	547
Ενδεικτική Βιβλιογραφία.....	549

Αλφαβητικό ευρετήριο.....	551
----------------------------------	------------

καταστάσεων σύγκρουσης συμφερόντων που **δεν** αποτελούν παράνομες πράξεις, όπως λόγου χάρη η δωροδοκία. Για αυτές τις περιπτώσεις υπάρχουν και τα εργαλεία αντιμετώπισης που προβλέπει το ποινικό δίκαιο. Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κάποιος ότι δεν είναι καίρια στόχευση ούτε η διαχείριση καταστάσεων όπου η ηθικά ενδεδειγμένη στάση είναι προφανής. Η ίδια η ζωή πολλές φορές δημιουργεί καταστάσεις εσωτερικών συγκρούσεων όπου η απάντηση δεν είναι ούτε προφανής, ούτε αναντίλεκτη. Ένα **αποτελεσματικό** πρόγραμμα άρσης συγκρούσεων συμφερόντων θα πρέπει να είναι σε θέση να διαχειρίζεται και τέτοιες καταστάσεις, που, χωρίς να είναι αξιόποινες πράξεις, δημιουργούν σκιές και αμφιβολίες σε ό,τι αφορά τη λειτουργία της επιχείρησης και τις αξίες που τη διέπουν.

II. Η εμφάνιση του όρου ιστορικά

A. Στο διεθνές περιβάλλον

Ενώ, όπως προαναφέραμε, το αξιακό περιεχόμενο της έννοιας της σύγκρουσης καθηκόντων/συμφερόντων ανάγεται σε βάθος αιώνων, ο επιστημονικός διάλογος και η θεσμοθέτηση κανόνων που επιχειρούν να αντιμετωπίσουν το διαπιστωμένο πρόβλημα και τις επιλογές αντιμετώπισης του δεν έχει το ίδιο βάθος. Το 1843 καταγράφεται η πρώτη χρήση του όρου «σύγκρουση συμφερόντων»⁶ ενώ μια πρώτη νομοθετική ρύθμιση των καταστάσεων που και σήμερα θεωρούνται ως καταστάσεις σύγκρουσης συμφερόντων γίνεται για πρώτη φορά το 1853 στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής σε ένα νόμο για την προστασία του Δημόσιου Ταμείου⁷. Το αμέσως επόμενο έτος, στο Ηνωμένο Βασίλειο εκδόθηκε η περίφημη απόφαση *Aberdeen Railway Co v Blaikie Brothers*⁸, που αποτύπωσε για ενάμιση αιώνα την απαγόρευση μιας συναλλαγής στην οποία το ίδιο πρόσωπο συναλλάσσεται αφενός για το ίδιο και αφετέρου ως εκπρόσωπος νομικού προσώπου (το λεγόμενο “self-dealing”). Ο ίδιος ο όρος «συγκρουόμενα συμφέροντα» απαντάται για πρώτη φορά το 1949 σε μια απόφαση των Δικαστηρίων της Νέας Υόρκης⁹.

Έκτοτε, η προσπάθεια ρύθμισης καταστάσεων, τόσο στο προληπτικό στάδιο της αποφυγής τους, όσο και στο κατασταλτικό στάδιο της άρσης τους βαίνει συνε-

6. Σύμφωνα με το λεξικό Merriam-Webster.

7. «Act to prevent Frauds upon the Treasury of the United States» <https://www.govtrack.us/congress/bills/32/hr203260> part 2.

8. http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1854/1_Macqueen_461.html

9. “Equitable Office Bldg. Corp., 83 F. Supp. 531” - <http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/83/531/1430757/>

χώς αυξανόμενη, με μεγάλες όμως διαφοροποιήσεις από εποχή σε εποχή και χώρα σε χώρα, ανάλογα με τις αντίστοιχα κρατούσες αντιλήψεις και παραδόσεις. Ωστόσο παρατηρείται ολοένα και αυξανόμενη η εισαγωγή ρυθμίσεων προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς και η προσπάθεια της κατά το δυνατό ομογενοποίησης τους. Η τάση αυτή τροφοδοτείται συνεχώς από δύο πηγές, που αποτελούν συγχρόνως και υψηλής σημασίας διεθνείς πολιτικές : από τη μια από την αντίστοιχη τάση διεύρυνσης εφαρμογής και ομογενοποίησης των Αρχών και Πρακτικών Εταιρικής Διακυβέρνησης και αφετέρου από την πίεση που ασκούν, ιδίως, οι Ηνωμένες Πολιτείες για την εισαγωγή ενιαίων ρυθμίσεων καταπολέμησης της διαφθοράς. Ο χώρος της προβληματικής των ρυθμίσεων άρσης συγκρούσεως συμφερόντων τέμνεται και αποτελεί κοινό τόπο και για τις δύο αυτές τάσεις και πολιτικές.

Στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο αυτή η τάση βρήκε έκφραση στο άρθρο 325 της ΣΛΕΕ , με την οποία θεσμοθετήθηκε η θετική υποχρέωση, τόσο της Ένωσης, όσο και των κρατών μελών της να προωθούν μέτρα για την καταπολέμηση της «απάτης», με την ευρύτερη έννοια της διαφθοράς . Όπως ήδη προαναφέρθηκε, τουλάχιστον κάποια, έντονης απαξίας, φαινόμενα σύγκρουσης συμφερόντων εντάσσονται και στην εννοιολογική σφαίρα της διαφθοράς, η περαιτέρω όμως ανάπτυξη αυτής της πτυχής υπερβαίνει τα όρια του παρόντος σημειώματος. Στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, αποτυπώνεται μέσω της αρχής της διαφάνειας, σε μία σειρά από Οδηγίες, που καλύπτουν διάφορες πτυχές ¹⁰.

B. Στο ελληνικό δίκαιο

Στο ελληνικό δίκαιο η απαγόρευση του self-trading βρήκε την αποτύπωσή της στο εισαχθέν -μέσω του Ν 5076/1931 και με το αρχικό του περιεχόμενο- 23α του ΚΝ 2190/1920 περί ανωνύμων εταιρειών.

Η τάση ευρύτερης ρύθμιση και ομογενοποίησης που προαναφέραμε παρατηρείται και στο ελληνικό δίκαιο, τόσο στο Δημόσιο, όσο και στο Ιδιωτικό. Μετά την πρώτη ρύθμιση που ήδη προαναφέρθηκε, του άρθρου 23α του ΚΝ 2190/1920, έχουμε τη διάταξη του ΠΔ 283/1985, που εισήγαγε το άρθρο 254 του Ποινικού Κώδικα περί αποσιώπησης λόγου εξαίρεσης¹¹, τις διατάξεις του άρθρου 7 παρ. 2 και επ. του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας¹², που προβλέπουν την υποχρεωτική αποχή μονοπρόσωπου οργάνου ή μέλους συλλογικού από οποιαδήποτε

10. Όπως ενδεικτικά στις Οδηγίες 2016/97, 2015/1535, 2013/50 και 2004/109, 2007/14, 2000/60/EC.

11. «Υπάλληλος για τον οποίο υπάρχει νόμιμος λόγος να εξαιρεθεί σε κάποια υπόθεση και που εν γνώσει του αποσιωπά το περιστατικό αυτό και ενεργεί σε αυτή την υπόθεση τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών, αν η αποσιώπηση έγινε με σκοπό την αθέμιτη ωφέλεια του ίδιου ή άλλου ή τη βλάβη άλλου».

12. Ν 2690/1999.

τε διατύπωση γνώμης ή πρότασης ή τη λήψη οποιασδήποτε απόφασης, εφόσον υπάρχουν (ή τεκμαίρεται να υπάρχουν) συνθήκες σύγκρουσης συμφερόντων, καθώς και τις ρυθμίσεις του άρθρου 36 του Δημοσιοϋπαλληλικού Κώδικα¹³. Επίσης έχουμε τις πρόσφατες ρυθμίσεις στο νόμο για τις δημόσιες συμβάσεις, που αναλύονται εκτενέστερα παρακάτω.

Στο πεδίο των επιχειρήσεων, έχουμε τις διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 2 του Ν 3016/2002 περί Εταιρικής Διακυβέρνησης, την εισαγωγή των άρθρων 22α περιπτώσεις 3α και 3β του ΚΝ 2190/1920, που εισήχθησαν με το άρθρο 30 του Ν 3604/2007 και που αναφέρονται -μεταξύ άλλων- και στην υποχρέωση γνωστοποίησης της τυχόν ύπαρξης περιπτώσεων συγκρούσεως συμφερόντων

Για τους δικηγόρους, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η σχετικά πιο πρόσφατη ρύθμιση του άρθρου 37 του Κώδικα περί Δικηγόρων¹⁴, που προβλέπει την μη ανάληψη υπόθεσης από δικηγόρο εφόσον αυτή αντίκειται με τα συμφέροντα άλλων πελατών του.

III. Απόπειρες εννοιολογικής οριοθέτησης της σύγκρουσης συμφερόντων

A. Για τα φυσικά πρόσωπα

Η ήδη καταγραφείσα πολυμορφία των ρυθμίσεων, που αποσκοπούν στην άρση των συνεπειών -κατά βάση- της ύπαρξης κατάστασης συγκρούσεως συμφερόντων, εξηγεί την αντίστοιχη πολυμορφία στους ορισμούς που έχουν σχετικά διατυπωθεί. Από τις αρχικά απλοϊκές διατυπώσεις, που βρίσκει κανείς σε λεξικά, όπου «κατάσταση σύγκρουσης συμφερόντων υφίσταται όταν το ιδιωτικό συμφέρον κάποιου προσώπου αντίκειται προς τις υποχρεώσεις αυτού του προσώπου προς τρίτους»¹⁵, έχουμε πλέον πιο επεξεργασμένες και σύνθετες εισφορές. Ο ΟΟΣΑ, στις κατευθυντήριες οδηγίες του για τη διαχείριση συγκρούσεως συμφερόντων στο δημόσιο τομέα του 2003¹⁶, ως σύγκρουση συμφερόντων ορίζεται αυτή «μεταξύ του δημοσίου καθήκοντος και των ιδιωτικών συμφερόντων ενός δημοσίου αξιωματούχου, κατά την οποία το κατά την ιδιωτική σφαίρα του δημοσίου αξιωματούχου συμφέρον θα μπορούσε να επηρεάσει ανάρμιστα την εκτέλεση των καθηκόντων και υποχρεώσεων του». Το 2007 ο ίδιος ο ΟΟΣΑ προβαίνει σε ένα ευρύτερο, μη στενά συνδεδεμένο με το δημόσιο τομέα, ορισμό: «Σύγκρου-

13. Ν 3528/2007.

14. Ν 4194/2013.

15. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/conflict-of-interest>

16. <http://www.oecd.org/governance/ethics/48994419.pdf>

ση συμφερόντων υπάρχει όταν ένα άτομο ή μια εταιρεία (είτε ιδιωτική, είτε κρατική) είναι σε θέση να εκμεταλλευθεί με κάποιο τρόπο τις εκ του επαγγέλματος ή του αξιώματος του(ς) δυνατότητες του(ς) προς ατομικό ή εταιρικό όφελος»¹⁷. Το 2013 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο όρισε τη σύγκρουση συμφερόντων ως ένα «σύνολο περιστάσεων που δημιουργεί τον κίνδυνο οι επαγγελματικές κρίσεις ή ενέργειες που αφορούν ένα πρωτεύον συμφέρον να επηρεάζονται ανεπίτρεπτα από ένα δευτερεύον συμφέρον»¹⁸. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο παραπάνω ορισμός, αντολεξεί, είχε διατυπωθεί πρώτη φορά το 2009 από τον Jason Dana, Καθηγητή Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια, στην έκθεση που αφορούσε τη σύγκρουση συμφερόντων στο χώρο της ιατρικής έρευνας¹⁹. Το γεγονός ότι ο υιοθετηθείς από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ορισμός προκύπτει από το χώρο της Ψυχολογίας, καταδεικνύει ίσως την διαπίστωση ότι οι συγκρούσεις συμφερόντων αφορούν κατά βάση συγκρούσεις του εσωτερικού μας κόσμου.

Ένας άλλος ορισμός²⁰ ορίζει τη σύγκρουση συμφερόντων ως «μια κατάσταση όπου κάποιο συμφέρον²¹ ενός προσώπου τείνει να παρεμβάλλεται στη για λογαριασμό τρίτου αρμόζουσα διαμόρφωση της κρίσης του» .

Επομένως, για την ύπαρξη κατάστασης σύγκρουσης συμφερόντων απαιτούνται οι εξής προϋποθέσεις: (α) πρόσωπο (φυσικό ή νομικό) που διαχειρίζεται περιουσία τρίτου (β) η ύπαρξη πραγματικών περιστατικών, ιδίως προσωπικού συμφέροντος, που ευλόγως μπορεί να οδηγήσουν σε (γ) εσωτερική σύγκρουση ικανή να (δ) υπεισέρχεται και επηρεάζει αποφασιστικά τη διαμόρφωση της κρίσης του υπόψη προσώπου στη διαχείριση που του έχει ανατεθεί με τρόπο ώστε (ε) να μην εξυπηρετούνται κατά τον αναμενόμενο τρόπο τα συμφέροντα του εντολέως.

B. Περαιτέρω κατηγοριοποιήσεις

Στις κατευθυντήριες οδηγίες του ΟΟΣΑ που προαναφέρθηκαν, αποτυπώνεται μια διάκριση στις καταστάσεις όπου συγκρούονται συμφέροντα μεταξύ (α) της

17. <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7206>

18. "A set of circumstances that creates a risk that professional judgment or actions regarding a primary interest will be unduly influenced by a secondary interest" "<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201302/20130221ATT61562/20130221ATT61562EN.pdf>

19. "Institute of Medicine of the National Academies - Conflict of Interest in Medical Research, Appendix D" 28.4.2009.

20. Peters A. "Conflict of interest: cross-cutting problem» εις Peters A. and Handschin L. "Conflict of Interest in Global, Public and Corporate Governance" σελ. 5.

21. Αναφέρομαι σε συμφέροντα για λόγους κοινής κατανόησης. Κατά τη γνώμη μου, ο όρος "interest" καταλαμβάνει και το προσωπικό ενδιαφέρον, πέραν του στενού συμφέροντος, όταν αυτό φτάνει σε τέτοια ένταση ώστε να αλλοιώνεται η κρίση του υπόψη κριτή κατά μη αποδεκτό τρόπο.

πραγματικής ("actual") σύγκρουσης, με παράδειγμα την περίπτωση που κάποιος αξιολογεί την προσφορά επιχείρησης στην οποία ο ίδιος είναι μέτοχος (β) της φαινομενικής ("apparent") με παράδειγμα την περίπτωση όπου υπάρχει μεν σύγκρουση, αλλά λειτουργούν οι δέουσες για την αντιμετώπιση της εσωτερικές διαδικασίες, όπως η αποχή από τη λήψη απόφασης και (γ) της εν δυνάμει σύγκρουσης, με δύο παραδείγματα: αφενός μεν την τοποθέτηση ενός στενού συγγενούς σε κάποια θέση εργασίας, στην οποία θα επιβλέπεται και θα αξιολογείται από το συγγενή του και, αφετέρου, την απόκτηση μετοχών από ένα εταιρικό στέλεχος σε μια εταιρεία που εμπορεύεται ένα προϊόν και πιθανολογείται ότι, κάποια στιγμή, το εταιρικό στέλεχος θα κληθεί να αποφανθεί για την απόκτηση του ή μη. Οι κατευθυντήριες οδηγίες συνιστούν τη λήψη των κατάλληλων μέτρων ανάλογα με το ποσοστό πιθανολόγησης εμφάνισης αυτής της εν δυνάμει σύγκρουσης. Καθίσταται έτσι απολύτως εμφανές ότι οι πολιτικές άρσης συγκρούσεως συμφερόντων εντάσσονται, και αυτές, στη θεματική του "GRC"²²: προϋποθέτουν στάθμιση των κινδύνων ("R"), ανάπτυξη πρακτικών εταιρικής διακυβέρνησης ("G") και εποπτεία εφαρμογής τους ("C").

Γ. Για τα νομικά πρόσωπα

Πρέπει να τονισθεί ότι σύγκρουση συμφερόντων ή/και καθηκόντων εμφανίζεται και στο επίπεδο των νομικών προσώπων. Συνήθως τέτοια περίπτωση είναι όταν καλούνται νομικά πρόσωπα να εκπροσωπήσουν ή να υποστηρίξουν επιχείρηση με συμφέροντα συγκρουόμενα με αυτά άλλης επιχείρησης την οποία ήδη εκπροσωπούν ή υποστηρίζουν. Μια δεύτερη, που έχει και νομολογιακά καταγραφεί ήδη από το 1983²³, είναι η σύγκρουση στην εκτέλεση των καθηκόντων αναλυτών διαφόρων εταιρειών, των οποίων ο εργοδότης δραστηριοποιούνταν παραλλήλως επενδυτικά σε ορισμένες από τις αγορές που αναλύονταν. Παρατηρήθηκε ότι οι αναλύσεις των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνταν στους τομείς της Αγοράς επενδυτικού ενδιαφέροντος του εργοδότη των αναλυτών ήταν ουσιαδώς ευμενέστερες από των άλλων. Μια τρίτη, πολύ ενδιαφέρουσα μορφή πιθανής σύγκρουσης συμφερόντων, είναι αυτή μεταξύ εκπροσώπων συνδεδεμένων μεταξύ τους εταιρειών με αντιτιθέμενα όμως μεταξύ τους συμφέροντα ή πολιτικές, μολονότι ανήκουν στον ίδιο όμιλο επιχειρήσεων. Και αν η άρση αυτής της σύγκρουσης (φαίνεται να) είναι ευχερής όταν η σύγκρουση ανακύπτει μεταξύ της μητρικής του ομίλου και μιας από τις θυγατρικές, είναι όμως δυσχερής όταν ανακύπτει μεταξύ εταιρειών του ιδίου επιπέδου εντός του ομίλου, μεταξύ π.χ. των θυγατρικών ενός πολυεθνικού ομίλου σε δυο διαφορετικές χώρες ή και μεταξύ θυγατρικών εγκατεστημένων στην ίδια χώρα, αλλά δραστηρι-

22. (Corporate) Governance, Risk (Management), (Ethics &) Compliance.

23. Στην υπόθεση *Dirks vs SEC* του 1983, δημοσιευμένη στο διαδίκτυο: <https://supreme.justia.com/ /cases/federal/us/463/646/case.html>

οποιούμενες σε διαφορετικές επιμέρους αγορές. Μια τέτοια περίπτωση μπορεί λ.χ. να είναι επιχειρήσεις ενταγμένες στον ίδιο Όμιλο, που έχουν υιοθετήσει δι-αμετρικά αντίθετες εμπορικές πρακτικές στην πολιτική προώθησης των προϊό-ντων τους, συμπεριλαμβανομένης της διαφήμισης, , που όμως εν τέλει αφορούν το ίδιο brand name. Παραδείγματος χάριν, μια θυγατρική ενός ομίλου εφαρμόζει μια ιδιαιτέρως ανεκτική πολιτική είσπραξης των απαιτήσεων της, ενώ μια άλλη θυγατρική, δραστηριοποιούμενη σε συγγενή αγορά και στην ίδια χώρα ακολου-θεί μια ιδιαίτερα πειστική πολιτική είσπραξης. Ή η μια θυγατρική εφαρμόζει μια α πολιτική δώρων προς πελάτες της και η άλλη μιαν εντελώς αντίθετη. Τα όρια του παρόντος σημειώματος δεν επιτρέπουν την ανάλυση αυτής της μορφής σύ-γκρουσης. Η ένταση της σύγκρουσης σε τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να φτάσει σε μεγάλο ύψος όταν το επιχειρηματικό συμφέρον μετατρέπεται (και) σε προσωπι-κό, όταν τα εταιρικά αποτελέσματα, που επηρεάζονται από τις επιχειρηματικές επιλογές της μίας, «αδερφής» εταιρείας επηρεάζουν ουσιαδώς τις αποδοχές των φυσικών προσώπων- εταιρικών διοικήτων της άλλης εταιρείας.

IV. Συμφέρον, καθήκον ή/και ενδιαφέρον

A. Οικονομικό συμφέρον και ηθικό ή θεσμικό καθήκον

Όταν σκεφτόμαστε τον όρο «συμφέρον», προτάσσουμε συνήθως τη μορφή του οικονομικού συμφέροντος και μάλιστα στην πιο απτή αλλά και ακραία εκδο-χή του, την άμεση, δηλαδή του χρηματισμού. Είναι προφανές ότι ΑΥΤΗ η μορ-φή σύγκρουσης συμφερόντων εντάσσεται αναντιλέκτως στη σφαίρα των κατα-στάσεων συγκρούσεως συμφερόντων, λόγω όμως της ιδιαίτερης απαξίας της εμπίπτει στην ειδικότερη σφαίρα της διαφθοράς και συνιστά και ποινικό αδίκη-μα τιμωρούμενο αυτοτελώς, είτε ως παθητική ή ενεργητική δωροδοκία, είτε ως απιστία και έχει αναλυθεί επαρκώς κυρίως μέσα από την οπτική του Ποινικού Δικαίου. Δεν θα επιχειρηθεί περαιτέρω ανάλυση αυτής της εκδοχής σύγκρου-σης συμφερόντων στο παρόν, μια και -όπως ήδη αναφέραμε- οι πολιτικές άρ-σεως συγκρούσεως συμφερόντων προσπαθούν να αντιμετωπίσουν φαινόμενα και συμπεριφορές που **ΔΕΝ** αποτελούν παράνομες πράξεις και -μεταξύ των άλ-λων- προσπαθούν να αποτρέψουν τη διάπραξη τους. Η ιστορική εμπειρία έχει καταδείξει πολλές άλλες μορφές σύγκρουσης, άλλες εκ των οποίων εμπεριέχουν (οικονομικό συνήθως) συμφέρον, άλλες αφορούν συγκρούσεις που συναρτώνται και πηγάζουν από παράλληλες ιδιότητες και τις υποχρεώσεις «πίστης» που το εκάστοτε πρόσωπο (θεωρεί ότι) υπέχει, άλλες δε από επιδιώξεις που το πρόσω-πο έχει και που αφορούν το μέλλον, όπως λ.χ. η απόσπαση μιας υπόσχεσης για την ανάδειξή του σε ένα αξίωμα ή η επίτευξη ενός στόχου μεγάλης υποκειμενι-

κής, για το εκάστοτε πρόσωπο σημασίας.²⁴ Οι περιπτώσεις της τελευταίας ιδίως κατηγορίας²⁵ είναι οι πλέον δύσκολες να ανιχνευθούν, πολλές φορές ακόμη και να συνειδητοποιηθούν από το ίδιο το πρόσωπο που αφορούν. Αυτή η τελευταία κατηγορία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «ενδιαφέροντα» του προσώπου, σε αντιδιαστολή με τα (υλικά συνήθως) «συμφέροντα», αλλά και με τα «καθήκοντα».

Οι συνηθέστερες περιπτώσεις σύγκρουσης καθηκόντων σημειώνονται όταν στην εκπλήρωση του ενός καθήκοντος συγκρούονται ηθικές ή και λειτουργικές υποχρεώσεις που συνάδουν με ένα άλλο. Στο επίπεδο π.χ. των διεθνών οργανισμών, η πιθανολογούμενη σύγκρουση των καθηκόντων υπαλλήλων τους προς τους οργανισμούς-εργοδότες τους, με το όποιο καθήκον «πίστης» αισθάνονται ότι υπέχουν έναντι της πατρίδας τους, αντιμετωπίζεται με απαλλαγή των υπαλλήλων αυτών από οποιοδήποτε αντικείμενο αφορά την πατρίδα τους²⁶. Σε εθνικό επίπεδο η σύγκρουση αυτή μπορεί να συναρτάται με άλλες ταυτίσεις των κατά περίπτωση προσώπων, όπως με τα επιμέρους συμφέροντα του τόπου καταγωγής τους ή τα συμφέροντα άλλων συσσωματώσεων στις οποίες ανήκουν, όπως π.χ. η εκπλήρωση των καθηκόντων μελών διοικητικών συμβουλίων εταιρειών προσώπων που έχουν την ιδιότητα εκπροσώπων άλλων φορέων, προς τους οποίους ευλόγως αισθάνονται ότι υπέχουν υποχρέωση πίστης, όπως προς Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή προς συνδικαλιστικές ή άλλες επαγγελματικές οργανώσεις. Αυτές τις τελευταίες συγκρούσεις έρχεται να αντιμετωπίσει, επιβάλλοντας καθήκον αρχικά «αποκάλυψης» της ύπαρξής τους και εν συνεχεία αποχής από τη λήψη της σχετικής απόφασης, η ρύθμιση του άρθρου 22α παρ. 3 έως 3γ του ΚΝ 2190/1920. Η δυσχερώς προσεγγιζόμενη περιοχή τέτοιων συγκρούσεων αφορά όχι υφιστάμενες ιδιότητες αλλά μελλοντικά επιδιωκόμενες, όπως π.χ. την επιδίωξη ή την σκέψη διεκδίκησης εκλογής σε κάποιο αξίωμα, που συνδέεται με καθήκοντα «Διαχειριστών» που εμπλέκονται με τα συμφέροντα του φορέα στον οποίο επιδιώκεται η εκλογή. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι η εποπτεία διενέργειας φορολογικών ελέγχων στις επιχειρήσεις σε μια περιφέρεια (νομό) από πρόσωπο που πολιτεύεται στην ίδια περιφέρεια. Ένα άλλο παράδειγμα, από το χώρο των επιχειρήσεων, είναι ο χειρισμός περιπτώσεων αποζημιώσεων για αναγκαστικές απαλλοτριώσεις από πρόσωπα που εκπροσωπούν φορείς της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας.

Οι περιπτώσεις συγκρούσεως καθηκόντων εμφανίζουν μικρότερη απαξία από τις περιπτώσεις συγκρούσεως συμφερόντων, λόγω ιδίως της μη -ευχερώς, πά-

24. Σε αυτή την κατηγορία μπορεί να υπαχθούν και οι περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης.

25. Στις οποίες περιλαμβάνονται και όσες ονομάζονται ως "romantic affairs".

26. Βλ. *Nganga - Malonga A.*, Conflict of interest of international civil servants, εις Peters A. - Handschin L., ό.π. σελ. 63-85.

ντως- ανιχνεύσεως κάποιας υλικής διάστασης, κάποιου «ταπεινού κινήτρου» και, κατά συνέπεια, δεν υπόκεινται σε ρυθμίσεις ίδιας, με αυτές όπου υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων, ένταση. Συνήθως, η αντιμετώπισή τους εκλαμβάνεται ως ζήτημα προσωπικής συνείδησης και η αντιμετώπιση όποιων συγκρούσεων μπορεί να προκύπτουν εναποτίθεται στην πρωτοβουλία των κατά περίπτωση προσώπων και στην ευαισθησία τους. Εξαίρεση στον κανόνα αυτόν αποτελούν οι διεθνείς οργανισμοί όπου ισχύει περίπου ομοιόμορφα η αρχή του αποκλεισμού από τη διαχείριση υποθέσεων που αφορούν ένα κράτος από πολίτες/υπηκόους του κράτους αυτού.

B. Μια μορφή σύγκρουσης ιδιαίτερης σημασίας: η περίπτωση των ελεγκτικών οίκων

Ωστόσο, στο χώρο των επιχειρήσεων υπάρχει μια συγκεκριμένη μορφή ενδεχόμενης σύγκρουσης καθυκόντων που έχει ιδιαίτερη σημασία και που ρυθμίζεται εις βάθος²⁷, είναι αυτή που αφορά τους οίκους ελεγκτών, ιδίως κατά το σκέλος που οι ίδιοι οίκοι παρέχουν και συμβουλευτικές υπηρεσίες. Με την τελευταία νομοθετική τροποποίηση παρατηρούμε μια διεύρυνση του κύκλου των προσώπων που εμπίπτουν στις ρυθμίσεις σύγκρουσης συμφερόντων, πέραν του προσώπου που διενεργεί τον έλεγχο, όπως μέχρι τη θέσπιση της Οδηγίας προβλεπόταν. Δεν είναι ωστόσο σαφές αν οι υποχρεώσεις καταλαμβάνουν και νομικά πρόσωπα συνδεδεμένα είτε με τον ελεγκτικό οίκο, είτε με την ελεγχόμενη εταιρεία. Επιλέγεται η αυτορρύθμιση του κλάδου, με την εισαγωγή μιας γενικής υποχρέωσης αφενός λήψης των κατάλληλων μέτρων, αφετέρου της αποχής από κάθε ενέργεια που θα μπορούσε να οδηγήσει σε κάμψη της απαραίτητης -για τη διενέργεια του ελεγκτικού έργου- ανεξαρτησίας.

Είναι αξιοσημείωτο ότι για πρώτη φορά στο Ν 4449/2017²⁸ εμφανίζεται ο όρος σύγκρουση συμφερόντων («υφιστάμενη ή δυνητική») και γίνεται αναφορά της προσωπικής σχέσης ως κινδύνου που θα μπορούσε να εγείρει θέμα σύγκρουσης, ενώ στα καταργηθέντα άρθρα γινόταν στενότερη αναφορά σε ύπαρξη «οικονομικής, επαγγελματικής ή άλλης σχέσης». Επιπρόσθετα, στο νέο νόμο²⁹ παρατίθενται οι περιπτώσεις που τεκμαίρεται ότι συνιστούν κωλύματα λόγω σύγκρουσης συμφερόντων για τους ορκωτούς ελεγκτές-λογιστές και τις ελεγκτικές εταιρείες ως δυνάμενες να επηρεάσουν το αποτέλεσμα του υποχρεωτικού ελέγχου: η κατοχή χρηματοπιστωτικών μέσων οποιασδήποτε οντότητας που συνδέ-

27. Οδηγία (ΕΕ) 2014/56, που τροποποίησε την Οδηγία (ΕΕ) 2006/43 και που μεταφέρθηκε στο εσωτερικό μας δίκαιο με το Ν 4449/2017 (βλ. ιδίως άρθρα 21 και 22) σε συνδυασμό με διάφορους κώδικες δεοντολογίας.

28. Στην παρ. 2 του άρθρου. 21.

29. Άρθρο. 21 παρ. 5.

εται με την ελεγχόμενη οντότητα (με εξαίρεση τα συμφέροντα που κατέχουν έμμεσα μέσω προγραμμάτων διαφοροποιημένων συλλογικών επενδύσεων) ή/και η ύπαρξη σχέσης απασχόλησης, επιχειρηματική ή άλλη σχέση με την ελεγχόμενη οντότητα μέσα στην περίοδο που αναφέρεται στην παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου. Καινοτομία, τέλος, του νέου νόμου είναι και η παρ. 6 του ίδιου άρθρου 22, που προβλέπει τη μη αποδοχή από τους ορκωτούς ελεγκτές-λογιστές και τις ελεγκτικές εταιρείες οποιουδήποτε δώρου ή διευκόλυνσης προερχόμενης από την ελεγχόμενη οντότητα ή οποιαδήποτε οντότητα συνδέεται με την ελεγχόμενη οντότητα, εκτός εάν η αξία αυτών θα εθεωρείτο μικρή ή ασήμαντη από έναν αντικειμενικό, συνετό και ενημερωμένο τρίτο.

Το παράδειγμα αυτό είναι από τα πιο χαρακτηριστικά της κατηγορίας εκείνης των προσώπων/οντοτήτων, που δραστηριοποιούνται επαγγελματικά σε τομείς και με καθήκοντα-ρόλο έντονου δημόσιου ενδιαφέροντος και τα οποία διεθνώς καταγράφονται ως gatekeepers («θεματοφύλακες»). Για αυτά τα πρόσωπα, το αίτημα άρσης οποιασδήποτε κατάστασης σύγκρουσης συμφερόντων κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους είναι έντονο και γενικευμένο.

V. Συνήθεις μορφές σύγκρουσης συμφερόντων ιδίως στο πλαίσιο των ανωνύμων εταιρειών

Παρότι οι ενώσεις προσώπων ιδρύονται για την επιδίωξη κοινού για όλα τα μέλη τους σκοπού, είναι πολύ συχνή στο χώρο των οργανωμένων επιχειρήσεων και ιδίως των εταιρειών η εμφάνιση συνθηκών σύγκρουσης συμφερόντων ήδη από την εποχή όπου τρίτοι (διαχειριστές/managers) διαχειρίζονταν περιουσίες άλλων ιδιοκτητών. Αρχική μορφή αυτού του προβλήματος θεωρείται η διάκριση μεταξύ ιδιοκτητών της επιχείρησης και διαχειριστών της και για αυτόν ακριβώς το λόγο η όλη προβληματική της άρσης συγκρούσεως συμφερόντων αποτελεί μέρος της **Εταιρικής Διακυβέρνησης** και οι βέλτιστες πρακτικές της, είτε μέσω νόμων, είτε μέσω κωδίκων, αυτή τη διάσταση επιχειρούν να αντιμετωπίσουν³⁰. Επειδή όμως, σε κάθε περίπτωση, το εταιρικό συμφέρον επιβάλλει στα μέλη να κατευθύνουν τη συμπεριφορά τους λαμβάνοντας υπόψη τις δεσμεύσεις που απορρέουν από τον κοινό εταιρικό σκοπό και να μην εκμεταλλεύονται τη συμμετοχή τους στην ένωση επιδιώκοντας δικά τους συμφέροντα αντίθετα με το εταιρικό συμφέρον, έχουν αναπτυχθεί πλέον διαδικασίες και πρακτι-

30. Εκτενής είναι η σχετική βιβλιογραφία, ελληνική και ξένη. Βλ. επίσης την ανάλυση που επιχειρώ ο ίδιος στην εισήγησή μου, προφύλαξη από την αφερεγγυότητα, διαχείριση κινδύνων και εταιρική διακυβέρνηση, στον τόμο των πρακτικών του 23ου Συνεδρίου της Ένωσης Εμπορικών με κεντρικό θέμα «Η αντιμετώπιση της αφερεγγυότητας», ιδίως στις σελίδες 59-71.

κές αντιμετώπισης και ει δυνατόν άρσης των συνεπειών της -εν πολλοίς αναπόφευκτης- εμφάνισης τέτοιων περιπτώσεων³¹.

Στο επίπεδο του **εταιρικού δικαίου** οι βασικότερες διατάξεις που ρυθμίζουν καταστάσεις συγκρούσεως συμφερόντων είναι αυτές των άρθρων (κυρίως) 22α παρ. 3α-γ, που εισήχθησαν αρχικά με το Ν 3604/2007, και 23 και 23α του ΚΝ 2190/1920. Των διατάξεων που εισήχθησαν με το Ν 3604/2007 προηγήθηκαν οι ταυτόσημες ρυθμίσεις του άρθρου 2 του Ν 3016/2002, που αφορούν μεν κατ' αρχήν **εισηγμένες εταιρείες**, επηρέασαν όμως τελικά τη διαμόρφωση του κοινού εταιρικού δικαίου. Συνοπτικά³², οι σε αυτές προβλεπόμενες υποχρεώσεις είναι (α) η απαγόρευση επιδίωξης ιδίων συμφερόντων που αντιβαίνουν στα συμφέροντα της εταιρείας (β) η υποχρέωση έγκαιρης αποκάλυψης κάθε σύγκρουσης ιδίων συμφερόντων με αυτά της εταιρείας ή συνδεδεμένων επιχειρήσεων (γ) η υποχρέωση της, σε μια τέτοια περίπτωση, αποχής και (δ) η απαγόρευση διενέργειας για λογαριασμό των ιδίων ή τρίτων ανταγωνιστικών σε σχέση με τους εταιρικούς καταστατικούς σκοπούς πράξεων. Το ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι ότι ενώ το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 22α ΚΝ 2190/1920 αναφέρεται και καλύπτει τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου και «κάθε τρίτο πρόσωπο στο οποίο έχουν ανατεθεί από αυτό αρμοδιότητές του», το άρθρο 23 αναφέρεται και καλύπτει τους «Συμβούλους που συμμετέχουν με οποιονδήποτε τρόπο στη διεύθυνση της εταιρείας, καθώς και στους διευθυντές αυτής». Η διαφοροποίηση αυτή δεν εξηγείται τελολογικά. Δεν είναι εμφανής η ύπαρξη κάποιου λόγου για τον οποίο ο νομοθέτης επιθυμεί και επιδιώκει τον προσδιορισμό διαφοροποιημένου κύκλου προσώπων για την εφαρμογή των αντίστοιχων υποχρεώσεων. Επομένως, θα πρέπει να γίνει δεκτή η ερμηνεία ότι ως «τρίτα πρόσωπα» νοούνται τα διευθυντικά στελέχη μιας εταιρείας, στα οποία το Διοικητικό Συμβούλιο έχει αναθέσει την άσκηση κάποιων από τις αρμοδιότητες που εμπίπτουν κατ' αρχήν στον κύκλο των δικών του αρμοδιοτήτων. Τέτοιες αρμοδιότητες είναι βέβαια και η διαπραγμάτευση και σύναψη συμβάσεων στο όνομα της εταιρείας, ιδίως όταν αυτές δεν είναι περιστασιακές και όταν η διαπραγμάτευση του περιεχομένου μιας σύμβασης εμπεριέχει και ευρεία στάθμιση του εταιρικού συμφέροντος.

31. Στη θεματική της ΕΔ εμπίπτει η αναζήτηση μηχανισμών επίλυσης των συγκρούσεων συμφερόντων μεταξύ των διαφόρων ομάδων και οργάνων με ρόλο και λόγο στη εταιρεία. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία σε εταιρείες δημοσίου συμφέροντος, όπου το ειδικό βάρος και ο ρόλος των εχόντων έννομο ενδιαφέρον από τη λειτουργία τους ("stakeholders") είναι πιο αυξημένος σε σχέση με τις «μετοχοκεντρικές» ("stockholders") λοιπές εταιρείες.

32. Για περαιτέρω ανάλυση με πληθώρα παραπομπών βλ. την ανάπτυξη-ερμηνεία των εν λόγω άρθρων σε *Περάκη Ευ.*, Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας, Κατ' άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920, 2014, και *Αντωνόπουλου Β. - Μούζουλα Σπ.*, Ανώνυμες εταιρίες, Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2013.

Πέραν αυτού, στον ΚΝ 2190/1920 γίνεται μια περαιτέρω διάκριση των περιπτώσεων συγκρούσεως συμφερόντων, μεταξύ αυτών που απαγορεύονται χωρίς την πλήρωση κάποιων προϋποθέσεων³³, όπως η χωρίς άδεια της ΓΣ διενέργεια ανταγωνιστικών με αυτές του εταιρικού καταστατικού σκοπού πράξεων, και αυτών που απαγορεύονται πλήρως³⁴, όπως η επιδίωξη αντιβαλλόντων προς αυτά της εταιρείας ιδίων συμφερόντων. Η τελευταία απαγόρευση δεν αίρεται, ούτε μετριάζεται με την γνωστοποίηση προς την εταιρεία των ιδίων συμφερόντων των προσώπων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διάταξης, κατά τη σχετική υποχρέωση που θεσπίζει η αμέσως επόμενη παρ. 3β του ίδιου άρθρου.

Τόσο οι ρυθμίσεις του ΚΝ 2190/1920, όσο και αυτές του Ν 3016/2002, όπως τροποποιημένοι ισχύουν, έχουν στο πεδίο εφαρμογής τους στενότερο κύκλο προσώπων σε σύγκριση με αυτόν που άλλες ρυθμίσεις, άλλων πεδίων του Δικαίου, του ζητήματος της άρσης της σύγκρουσης συμφερόντων. Οι διατάξεις τους εφαρμόζονται και καταλαμβάνουν τα πρόσωπα που έχουν κάποια οργανική σχέση με την εταιρεία, γενικά μιλώντας τους εταιρικούς διοικητές³⁵, με εξαίρεση την απαγόρευση του άρθρου 23α του ΚΝ 2190/1920, που καταλαμβάνει και συγγενικά πρόσωπα έως τρίτου βαθμού. Αντίθετα, οι ρυθμίσεις περί σύγκρουσης συμφερόντων του πρόσφατου Ν 4412/2016 περί δημοσίων συμβάσεων εκτείνεται σε συγγενικά πρόσωπα εξ αίματος ή εξ αγχιστείας, σε πλάγια μεν γραμμή έως δ' βαθμού, σε κάθετη δε γραμμή απεριόριστα. Παρά τις εμφανείς διαφοροποιήσεις και ασυνέπειες του νομοθέτη, η τάση της διεύρυνσης του κύκλου των προσώπων, που θεωρούνται ότι μπορεί να έχουν κοινά συμφέροντα με το αρχικό υπόχρεο πρόσωπο και επομένως να υπόκεινται στις διατάξεις σύγκρουσης συμφερόντων, είναι ευδιάκριτη.

VI. Η άρση των συγκρούσεων υπό το πρίσμα της «νομιμοποίησης» των διαδικασιών και εμπάθυνσης της εμπιστοσύνης - Οι εταιρείες ως «πολίτες»

Όλα τα παραπάνω εντάσσονται στη θεματική της άρσης των περιπτώσεων σύγκρουσης συμφερόντων που αφορά τους κινδύνους που προκύπτουν κατά τη διαχείριση της περιουσίας μιας επιχείρησης από πρόσωπο ή πρόσωπα που, κατά τη διαχείριση αυτή και λόγω σύγκρουσης του προσωπικού τους συμφέροντος με αυτό της επιχείρησης, δεν υπηρετούν στο βέλτιστο βαθμό τα συμφέροντά της. Από μian οπτική γωνία οικονομικής ανάλυσης του Δικαίου, αυτή που αναζητεί

33. Άρθρο 23 ΚΝ 2190/1920.

34. Άρθρο 22α παρ. 3α ΚΝ 2190/1920.

35. Πληρέστερη ανάλυση των διατάξεων της εταιρικής νομοθεσίας επιχειρείται σε άλλο τμήμα της παρούσας έκδοσης.

τυχόν «αρνητικές εξωτερικότητες»³⁶, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι φαινόμενα σύγκρουσης συμφερόντων αυξάνουν το κόστος λειτουργίας μιας επιχείρησης κατά το μέτρο που η παρεμβολή του προσωπικού συμφέροντος αποτρέπει την υιοθέτηση της βέλτιστης -για την επιχείρηση- οικονομικά επιλογής.

Ωστόσο, υπάρχει μια πρόσθετη ανάγκη/σκοπιμότητα των επιχειρήσεων, την οποία εξυπηρετεί η υιοθέτηση πολιτικών άρσεως καταστάσεων συγκρούσεως συμφερόντων: αυτή που αφορά την εικόνα της επιχείρησης ως «εταιρικού πολίτη». Έχουν επαρκώς μελετηθεί και αναλυθεί³⁷ οι ευεργετικές για μίαν επιχείρηση συνέπειες από τη θετική για αυτήν εικόνα του «καλού εταιρικού πολίτη», υπό την έννοια της επιχείρησης ως οργανισμού που υπηρετεί (και) ηθικές αξίες και αρχές, πέραν εκείνων των υποχρεώσεων τους που προβλέπονται και επιβάλλονται από τη νομοθεσία. Οι συνέπειες αυτές μπορούν να αφορούν τόσο τα ίδια τα προϊόντα της επιχείρησης αυτής, όσο και κυρίως τη φήμη της επιχείρησης, το brand name της, που καθιστά ελκυστικότερη την προσέλκυση κεφαλαίων, όποτε αυτό επιδιωχθεί.

Έχει επίσης αναλυθεί³⁸ η σημασία της τήρησης των διαδικασιών ως παράγοντος νομιμοποίησης των δραστηριοτήτων Οργανισμών αλλά και επιχειρήσεων και η αξία της «κανονιστικής νομιμοποίησης» ("normative legitimacy") ως παραμέτρου ενίσχυσης και βελτίωσης του brand name του Οργανισμού (εν προκειμένω της επιχείρησης). Η υποκείμενη αυτών όλων αξία και ανάγκη, την οποία υπηρετούν οι «διαδικασίες» ("procedures") στο πλαίσιο λειτουργίας των επιχειρήσεων -ως οργανισμών- είναι η εδραίωση της εμπιστοσύνης ως προς τον τρόπο λειτουργίας τους και τα κριτήρια λήψεως αποφάσεων, κατ' αρχήν μεταξύ των ιδιοκτητών τους και των διαχειριστών της εταιρικής περιουσίας. Ωστόσο, η εμπιστοσύνη αυτή είναι σημαντική και έναντι των stakeholders, είτε αυτοί είναι οι πελάτες της, είτε οι δανειστές της, είτε τρίτοι (φορείς της Πολιτείας, προμηθευτές, τοπικές κοινωνίες κ.ο.κ.) των οποίων τη θετική στάση και εμπιστοσύνη, επιδιώκει και επιθυμεί η επιχείρηση. Ο κλονισμός της εμπιστοσύνης προς τους εταιρικούς δι-οικητές, για λόγους αναγόμενους σε κραυγαλέες ίσως και προκλητικές περιπτώσεις σύγκρουσης συμφερόντων, μπορεί να αποτελέσει ισχυρό πλήγμα για όλες τις σχέσεις της επιχείρησης, που εδράζονται πάνω στο στοιχείο της εμπιστοσύνης. Όπως έχει υποστηριχθεί³⁹, στις περιπτώσεις όπου η εμπιστοσύνη του εντο-

36. Κατά την έννοια που αναπτύχθηκε αρχικά από το Ronald Coase, ήδη από το 1960.

37. *Handy Ch.*, What's a business for, εις *Harvard Business Review*, Δεκέμβριος 2002, *Godfrey P.*, Researching Corporate Social Responsibility, εις *Journal of Business Ethics*, Ιανουάριος 2007.

38. *Weiler JHH*, The legitimacy credit crunch of the European Union, εις πρακτικά συνεδρίου FIDE, 2012.

39. *Issakarov S.*, Legal responses to Conflicts of Interest εις *Moore Don A.*, Conflicts of Interest: Challenges and Solutions in Business, Law, Medicine, and Public Policy, Cambridge University

ISBN 978-960-622-370-9

96193